

Literatura membrilor Aktionsgruppe Banat (AKGB), la fel ca și literatura scriitorilor, care au debutat în anii șaizeci-șaptezeci, poartă o puternică amprentă socială. Această literatură este exact opusul lui l'art pour l'art, programul estetic fiind dublat de un program ideatic solid. Este vorba de o literatură angajată social, care descoperă și verbalizează problemele societății cu care se confruntă, care nu se ascunde după deget. Scopul urmărit prin astfel de scrieri a fost responsabilizarea societății, a cititorilor, a oamenilor, trezirea din somnolență. Convingerea acestor autori despre capacitatea societății, a individului de a se schimba și asumarea rolului de revoluționar pașnic sunt idei care stau la baza literaturii lor. Rolul poetului depășește rolul scriitorului, el nu este doar un creator de artă, ci el coboară, aduce prin poezia sa problematicile realității printre oameni, el le prezintă perspective și posibilități de supraviețuire într-o lume suprarealistă, precum dictatura comunistă.

Încrederea acordată cuvântului scris este acum mai mare decât oricând în literatura româno-germană. Influența lui Bertolt Brecht asupra acestor scriitori este ușor de întrezărit. Deși orientarea lor literară se va abate pe parcurs de la ideile brechtiene, acestea au jucat un rol important în concepțiile lor de început. Astfel, ei s-au înțeles pe sine și propriile scrieri încă de la început ca fiind în slujba unei literaturi angajate, unei literaturi solidare cu cititorul ei, cu lumea în care trăiește, împotriva a ceea ce macină drepturile sociale și umane.

Condiția scriitorilor și a literaturii lor sub dictatură este întotdeauna problematică. Literatura lor nu poate fi definită doar din perspectivă estetică, ci necesită și o revizuire etică. Ar fi, de exemplu, greșit să menționăm membrii AKGB în aceeași propoziție cu autori precum Franz Liebhard sau Nikolaus Berwanger, care și-au pus literatura când în slujba ideologiei naziste, când în slujba celei comuniste, în funcție de vremuri. Literatura sub dictatură nu este niciodată o creație pur estetică, ci preia funcții existențiale. „Întreaga

6 relație dintre dictatură și literatură

Angajament literar și realități socialiste

Ana-Maria Tăut

este una complet diferită față de literatura unei societăți democratice, deoarece literatura preia toate acele lucruri, care nu sunt permise în discursul public. Unde nu există libertate de opinie în presă, radio sau televizor, deci în media, în cărți sau teatre, în comunicarea din stradă și în relațiile cu oamenii, unde nu există judecată și lege, care să fie respectate, literatura preia infinit de multe funcții, care de altfel îi sunt străine. Bineînțeles în limitele posibilității ei. Și desigur nu poate înlocui realitățile exterioare sau crea libertatea de exprimare, dar ea reușește să controleze puterea puțin. De aici pornește și frica față de literatură și artă în general. Ea reușește să dea un echilibru interior, pentru că are de-a face tocmai cu noi și cu situațiile de viață dintr-o dictatură; cel puțin literatura care își merită numele” (Herta Müller în interviu cu Wolfgang Müller, 5. 07. 1996). Astfel, într-o dictatură literatura nu este doar obiect estetic, ci este strâns legată de alegerea existențială a celui care o scrie. „Intellectualului dintr-o dictatură îi rămâne adesea un spațiu de acțiune foarte restrâns între oportunism și persecuție” (Anton Sterbling, Am Anfang war das Gespräch, Krämer, 2008, p. 109). În acest sens literatura de sub

dictatură se află întotdeauna de o parte sau de alta a puterii. Drumul de mijloc se dovedește iluzoriu, el însemnând mai degrabă părăsirea drumului, retragerea, emigrarea în interior. Neutralitatea este echivalentă cu tăcerea, care la rândul ei este o formă de complicitate.

Au existat numeroși oportuniști și în literatura româno-germană: Franz Bulhardt, Werner Bossert, Alfred Margul-Sperber și Wilhem Grundhardt, care au urmărit scopuri personale în schimbul subjugarii propriei poezii. Într-un puternic contrast față de acești autori se află membrii Aktionsgruppe Banat. Principiile literare, dar și cele existențiale au fost apărate de aceștia cu riscul propriei siguranțe, a demnității umane, chiar a propriei vieți, într-o lume cu două tăișuri, unde aparențele legii sunt dublate de realități și practici sinistre. Analiza imanentă a textelor acestor autori este în aceste circumstanțe inutilă.

Cuvântul ca acțiune

Limbajul literar și efectul atribuit acestuia sunt teme recurente în textele autorilor AKGB, cât și ale scriitorilor din generația lor, precum Franz Hodjak. La ce nivel poate literatura să schimbe societatea, să o îmbunătățească sau care este posibilitatea unui text literar să schimbe realități extraliterare, să le disece și să le corecteze sunt gânduri, care au planat mereu deasupra textelor membrilor AKGB și care au determinat procesul de creație al acestor autori. Sunt problematicile centrale în literatura lor, ele constituind baza ideatică, sunt arta poetică a acestor autori, sunt programul lor literar. Deși au luat problemele societății comuniste românești asupra lor, membrii AKGB nu au făcut asta fără ironie, respectiv autoironie. Ei au forțat limitele eficienței literaturii lor, dar în aceleași timp le-au recunoscut cu luciditate. Pe de o parte și-au luat rolul cât se poate de serios, pe de alta au realizat limitele puterii cuvântului scris. Un magician al ironiei în acest sens este Rolf Bossert, figura tragicomică a grupului, poetul desăvârșit, victima realității

dictatoriale și a puterii represivii.

Analiza literaturii acestor scriitori devine și mai încurcată, dacă avem în minte faptul că ei au criticat socialismul real, comunismul cu chip neomenesc din societatea românească și cotidianul dictaturii, tocmai dintr-o perspectivă socialistă. Orientarea politică a acestor autori a fost de linie stângă, aceștia având convingeri filosofice de sorginte marxistă. Scriitorii s-au înțeles pe sine ca marxști și au încercat să întreprindă o literatură socialistă, nu însă una propagandistă, nu una programată și gratuită, automată. Angajamentul literar, sentimentul de responsabilitate față de propria societate, dar și față de cele străine caracterizează spiritul acestui grup. „Literatura noastră s-a transformat în încercarea de a depăși în același timp provincialismul și interdicțiile comuniste. Am scris totodată împotriva lui Pinochet, a gândirii nazificate a părinților și a catastrofei real socialiste din țară” (R. Wagner apud E. Wichner, *Ein Pronomen ist verhaftet worden*, Suhrkamp, 1992, p. 226).

Abordarea cotidianului și renunțarea la visări metaforice caracterizează literatura AKGB. Este într-adevăr vorba de o literatură construită pe baze marxiste, alături de ideologii brechtene, dar care s-a distanțat puternic față de dictatura național-comunistă din România. Critica la adresa regimului a fost practică în diferite nuanțe: mascată, subversivă și explicită. Richard Wagner explică: „inițial nu am fost disidenți și nici nu am urmărit acest scop. În disidenți ne-a transformat regimul ceaușist. I-a trebuit în orice caz mult timp pentru a reuși, timp în care nu s-a abținut de la niciun mijloc pentru a fărâmița opoziția noastră încăpățânată” (Wagner apud Wichner, 1992, p. 225).

Autorii au intrat încă de la început într-un cerc vicios și în același timp paradoxal: pentru că erau un grup de intelectuali Securitatea îi urmărea, pentru că Securitatea îi urmărea ei nu puteau scrie liber, pentru că nu puteau scrie liber au început să scrie împotriva a ceea ce îi îngrădea. Să nu uităm, însă, faptul că AKGB a fost în primul rând o grupare literară

și nu una politică. Scopul principal nu a fost răsturnarea regimului, ci edificarea unei lumi sănătoase, libere. Faptul că într-o dictatură această întreprindere este privită ca un atac la siguranța statului ține de însăși natura statului totalitar.

Chiar dacă nu poate fi numită literatură disidentă per se, textele AKGB au fost critice și provocatoare vis-à-vis de regimul comunist. Gerhardt Csejka îi numește pe membrii cercului literar „persiflatori angajați”. Conflictele dintre AKGB și Securitate sunt la fel de vechi ca și activitatea grupului. Critica socială, care inițial nu era îndreptată către partid, a iritat Securitatea și a pus mecanismul său în mișcare. Textele au fost scrise mai mult sau mai puțin aluziv la adresa realității comuniste din România, despre situații în care oamenii de sub dictatură să se regăsească, să găsească o cale de respirație.

Șicanele Securității, înscenările, procesele false, interogatoriile abuzive, perchezițiile nefondate și supravegherea constantă au făcut parte din cotidianul acestor scriitori. Cel mai vizat autor dintre toți, dacă teroarea dictatorială se poate măsura cantitativ, a fost William Totok, care a stat opt luni în arest preventiv. Înainte și după arestare, a fost împiedicat prin diferite tertipuri să participe la examenul de admitere pentru universitate. Asaltați și jefuiți au fost și poeții Rolf Bossert, Gerhard Ortinau și Richard Wagner. Helmut Frauendorfer, deși nu membru al AKGB, dar scriitor din aceeași generație cu aceștia a fost torturat de asemenea de către Securitate. În urma perchezițiilor ilegale multora dintre autori le-au fost furate manuscrise, jurnale, cărți din Occident. Multe dintre ele nu au mai fost recuperate nici până în ziua de astăzi.

Reorientarea

Grupul AKGB a fost dizolvat de către Securitate în toamna anului 1975 în urma unei arestări multiple. Autorii AKGB se îndreptau către localitatea Comloșul Mare, jud. Timiș, când au fost oprți de către Securitate și acuzați de tentativa de trecere ilegală a graniței. Nici vorbă de așa ceva, Comloșul Mare fiind localitatea

natală a lui William Totok, dar în același timp și o localitate de frontieră, ceea ce le-a furnizat celor de la Securitate pretextul perfect în numele căruia să îi aresteze pe autori. Acesta a fost rezultatul mai multor ani de filări și urmăriri, dizolvarea grupului fiind un scop vizat de mult de către Securitate. Despre un proces corect nu putea fi vorba. William Totok a fost reținut opt luni sub acuzația de propagandă antisocialistă, asta și pe baza unor declarații incriminatorii false la adresa sa, semnate nu în ultimul rând de profesorii săi de la universitate. Richard Wagner își amintește cu regret de acea perioadă: „În timp ce el (W. Totok) stătea închis, noi, cei din afară, ne gândeam la cum am putea coordona convingerile noastre socialiste cu realitatea concretă. Am fost proști” (R. Wagner apud E. Wichner, *Ein Pronomen ist verhaftet worden*, 1992, S. 227).

După desființarea cercului literar au urmat cenzura și filajul neoprit. Din cauza urmăririi, interdicției de publicare, arestului repetat, în urma terorii fizice și psihice autorii au depus rând pe rând cererea de emigrare în Germania. Până în momentul în care le-a fost aprobată această cerere, autorii au reprezentat un tabu în presa românească: nu li se mai publica niciun articol, numele lor era interzis la radio și în ziare. În momente critice singura șansă de a-și crea un spațiu de respiro erau scrisorile trimise și publicate în străinătate, scrisori care vorbeau despre situația jalnică în care se aflau autorii româno-germani, dar și despre persecuțiile Securității asupra poezilor în general. Astfel a reușit William Totok să iasă din închisoare, prin nimic altceva decât o scrisoare publicată într-un ziar francez. Oficial în România nu existau deținuți politici sau cenzură. Imaginea țării în străinătate reprezenta un punct sensibil pentru autoritățile românești, astfel încât atunci când o astfel de scrisoare ajungea în presa străină autorii ei, împreună cu alți deținuți politici erau eliberați, deseori și la intervenția Amnesty International, dar și din motive spațiale: deținuții erau eliberați și atunci când în închisori nu mai era efectiv loc pentru noii

deținuți politici.

Realitatea imediată le-a demonstrat membrilor AKGB că n-au avut nici pe de parte dreptate atunci când afirmau că au libertatea, pe care și-o iau ei înșiși. Din tensiunile și ciocnirile cu lumea exterioară a dictaturii s-a născut o literatură cu o puternică încărcătură existențială, care a portretizat constrângerile timpului, tensiunea dintre opresiune și rezistență intelectuală, rezistența interioară a individului. Cu toate acestea, autorii AKGB nu au căutat să se refugieze în viața personală, să se separe de ceea ce le aparținea la nivelul drepturilor umane, astfel încât literatura lor, deși expusă șicanelor Securității, a avut ca scop menținerea pe linia de plutire a demnității poetice, întreținerea gândirii critice a cititorilor, prezentarea unei lumi a gândirii alternative, în care libertatea și dreptatea nu erau pretenții ofensive la nivelul statului, ci principii de bază ale existenței umane. Literatura a reprezentat un loc al acțiunii individuale, o încercare de a nu-și pierde rațiunea și coloana vertebrală.

Dacă nu poate fi numită literatură dizidentă explicită este clar că nici despre realism socialist nu poate fi vorba în poeziile acestor autori. Ridicări în slăvi, înfrumusețări hiperbolice ale realității, laude conducătorului sunt pentru acești autori ceva absolut străin. De literatură propagandistică nici nu poate fi vorba. Aceasta era de altfel și conflictul principal dintre membrii AKGB și Securitate: literatura acestora nu era instrumentalizată, suspusă orbește regimului. Ea era îndreptată împotriva tabuurilor sociale, ori însăși tematizarea problemelor reale ale societății era un gest clasabil drept propagandă antisocialistă. Cuvinte precum libertate, frică, sinucidere, calorifer(!) erau considerate drept o amenințare la nivelul securității statale.

Cum a fost totuși posibil ca un cerc literar critic la adresa regimului să reziste trei ani? În primul rând datorită faptului că își desfășura activitatea pe o scenă secundară a literaturii din România și bineînțeles deja amintita perioada de liberalizare de la sfârșitul anilor șazeci.

După dizolvarea grupului a început o nouă etapă de creație, pentru fiecare dintre autori. William Totok rezumă această schimbare majoră: „În urma situației radical schimbate, membrii AKGB au fost nevoiți să caute mijloace de exprimare adecvate, ceea ce a dus la noi forme ale discursului literar.

Emmerich Reichrath observă de asemenea o schimbare radicală în literatura acestor autori: „Angajamentul bine intenționat, dar ceva cam abstract, care s-a bazat în mod direct pe complicitatea cititorului, este înlocuit acum cu observația exactă, îndreptată spre cotidian, în loc de „noi“ în centrul

Rolf Bossert

dar cine-i realitatea?

*se dedică lui bertolt brecht,
cu recunoștință*

dar cine-i realitatea
stă ea într-un galantar pentru
făcătorii de poezie?
gata să se vândă pe câteva
vorbe bune în versuri frumoase?

cine-i ea?
păi e la tine-n costum, tovarășe,
de-i fi gândind cu cap nu știu,
dar un lucru e sigur: când ești
atacat
asistă adesea descumpănită.

nu prea se poartă moral, după
cum se vede,
și-atunci te mai poți întreba dacă
a luat-o pe calea cea bună?

mergem cu ea. dar rămâne
deschisă întrebarea:
care drum e mai bun. și nu
scurtimea contează.

mergem cu o curvă? și dacă știi
și taci ca rahatul în ploaie, cui
folosește deșteptăciunea ta?
și ce mai contează că ești deștept,
oricum
despărțirea, prieteni, nu se află pe
listă.

Cântec

Cine mai are un cântec
Își pipăie beregata: fără
Un motiv evident.

Acum

gândesc eu vorbesc
doar cu mine
vorbesc cu șalul
(din garduri de noiembrie
împletit) cu gura
vorbesc acum îmi spun
(mă sărută gri-gri)

privirea asta (un prânz
de porțelan)
ascultați-mă ce
gândesc eu văd

Circulară către prietenii mei

Neajutorarea prozică vârați-o în
textele noastre, e un magnet
pentru o compasiune de fier. Și
dacă nimerește
și cuvântul frică în poem, ne
cuprinde
voluptatea. În recenzii descriem
disperarea
celor ce scriu.

Suntem informați
despre abisurile interioare,
despre paralizia membrelor.

Zâmbitori îi confirmăm acestui tip
terminat,
că are false probleme
și nu e în stare să le vadă pe cele
reale.

(Poeziile sunt în traducerea Norei
luga și au apărut în volumul *Ich steh
auf den Treppen des Winds/Stau* pe
treptele vântului, Institutul Cultural
Român, București, 2008.)

Până atunci a dominat poezia de tip brechtian, construită în jurul unei pointe. După 1976 autorii și-au revizuit perspectivele și opiniile referitoare la scopul și la intenția poeziei și a literaturii în general“ (William Totok, *Die Zwänge der Erinnerung*, Junius, 1988, p. 124).

poeziei se află acum individul, gândirea în sisteme și teoreme este înlocuită cu propria subiectivitate ca filtru al experienței realității și în locul poeziei scurte, aforistice vine acum poezia lungă, descriptivă și reflexivă“ (E. Reichrath, *Reflexe II*, Kriterion, 1984. p.116).

Conceptiile literare se modifică pe măsură ce puterile individului pălesc în fața dictaturii. Autorii se raportează de acum la ei înșiși, ca singurul punct de sprijin. Visul despre schimbarea lumii prin cuvântul scris s-a spart ca un balon de săpun. Ani de zile le-a fost interzisă publicarea în reviste, ziare, de edituri nici nu putea fi vorba. Odată cu aceste realizări scriitorii își reconsideră și mentorii. Bertolt Brecht nu mai este unul din exemplele demne de urmat.

Ceea ce nu s-a schimbat însă, deși direcția literară a luat o altă turnură, este tonul critic al literaturii acestor membri. Acest ton nu s-a pierdut nici atunci când autorii au emigrat în Germania în anii optzeci. Aceștia odată ajunși în Occident au folosit orice prilej pentru a vorbi despre dictatura din România, despre situația scriitorilor și a celor care nu sunt supuși sistemului. Majoritatea autorilor scriu și publică și în prezent. Rolf Bossert, enfant terrible al grupului,

ingeniosul artizan al cuvintelor, nu a supraviețuit trecerii dincolo, în libertate, luându-și viața după două luni de la stabilirea în Germania, sărind de la etajul unui cămin de azilanți din Frankfurt am Main. Profilul său liric a rămas cel mai impresionant și mai profund dintre toate portretele scriitorilor din generația sa. Publicăm câteva din poeziile care l-au condamnat, dar care în același timp l-au salvat de la decăderea spirituală ireversibilă.

